

Den Polska na festivalu Mene Tekel

Pořadatel: Občanské sdružení Umění bez bariér

Místo a datum konání: Městská knihovna a Ponrepo-Bio Konvikt, Praha,

24. února 2011

Čtvrteční program pátého ročníku festivalu Mene Tekel, zaměřeného na přednášky, koncerty, výstavy, filmy, divadlo a setkávání lidí spřízněných názorem, že je třeba připomínat zločiny komunismu, byl koncipován jako Den Polska. V jeho rámci byly představeny čtyři filmy polských režisérů, blok tří dokumentů *Beats of Freedom* (z roku 2010), *Přehlídka vítězů* (2007) a *Město bez Boha* (2009) byl promítnut v Městské knihovně a poválečné drama *Generál Nil* (2009) v kině Ponrepo. Uvedené snímky sugestivně přibližují tragédii Polska v době vlády komunistického režimu, jsou podnětem k nalézání (*Beats of Freedom*, *Generál Nil*), resp. nenalézání (*Město bez Boha*) paralel s českými dějinami, a rozšiřují povědomí o příčinách úspěšné expanze rudé totality z hlediska celoevropského kontextu (*Přehlídka vítězů*, *Generál Nil*) – a to pro mnoho diváků pravděpodobně o překvapivá fakta. Úvodní slovo k dokumentárním filmům měla zástupkyně ředitele Polského institutu v Praze Krystyna Krauze. Ve výstižné zkratce uvedla diváky do souvislostí a doplnila mj. i to, že jeden z protagonistů filmu *Přehlídka vítězů*, ruský historik Vladimír Rezun (pseudonym Viktor Suvorov) žijící ve Velké Británii, se jako přeběhlík ze sovětské zpravodajské služby GRU cítí ještě dnes ohrožen ze strany svých bývalých zaměstnavatelů. Po skončení celé produkce představila Krystyna Krauze režiséra filmu *Město bez Boha* Jacka Petryckého, který v krátké besedě ochotně odpovídal na dotazy z publika. Film *Generál Nil* uvedl velvyslanec Polské republiky v Praze Jan Pastwa a závěrem svého vystoupení konstatoval, že se zde nejedná jen o dobové svědectví, ale i o připomínku, že naše současná politická a občanská svoboda byla vykoupena krví a že o tuto svobodu se i dnes v mnoha zemích a městech stále bojuje.

Polské rytmy svobody aneb underground jako věc veřejná

Film *Beats of Freedom* režisérů Leszeka Gnoińského a Wojciecha Słoty dokumentuje vzpouru části mladé polské generace proti komunistické společenské realitě v osmdesátých letech 20. století. Je svědectvím o tom, jak desetitisíce mladých Poláků vzdorovaly šedým znamením šedé doby prostřednictvím „rytmů svobody“ pulsujících ve skladbách tehdy zrozených punkrockových a novovlnných kapel. Celým filmem diváka provází britský hudební publicista Chris Salewicz a jeho rozhovory s polskými kolegy i samotnými hudebníky. Na začátku filmu jsou uvedeny krátké záběry z varšavského koncertu rockové skupiny Rolling Stones v roce 1967 a zmíněny perzekuce polských hippies v sedmdesátých letech. Komentátoři se však shodují, že mimořádný hudební náboj ruku v ruce s revoltou přišly až v posledním komunistickém desetiletí s festivaly pořádanými v městečku Jarocin, kam každoročně počínaje rokem 1980 přijíždělo na dvacet tisíc návštěvníků, které se staly zcela unikátním kulturním jevem v celém sovětském bloku. Podstatnou část dokumentu tvoří sestřih filmových záznamů dobové hudební produkce (nechybí titulky s kvalitními českými překlady písňových textů) právě z jarocinského festivalu s ukázkami z vystoupení skupin

Brygada Kryzys, Dezerter, Kult, Republika, Maanam aj. Do děje průběžně vstupují i záběry odrážející polskou realitu od konce šedesátých let, přes vznik hnutí Solidarita, bouře v ulicích, tísnivou dobu výjimečného stavu, až po úsměvné, ale zároveň odvážné akce hnutí Pomerančová alternativa. Na jarocinské festivaly vzpomíná jeden z rozhlasových publicistů: *Když jste poslouchali písně, které se hrály v Jarocinu, žádné texty nebyly banální, žádné kraviny. Všechny chytré, angažované, mluvily o bolesti jednotlivce tváří v tvář davu, byly zaměřené na lidi, kteří jim okamžitě rozuměli.* Tehdejší náladu přibližuje ve vzpomínce zpěvák skupiny Kult Kazik Staszewski: *Nebyla to rebelie, bylo to naprosté odmítnutí systému, pokus, podle mě dost úspěšný pokus, jak žít úplně mimo něj.* Pro českého diváka, historika či někdejšího příznivce „druhé kultury“ je tedy film zajímavý i z hlediska možnosti uvažovat nad paralelami polské nezávislé hudební scény a českého undergroundu. Stěžejním poznatkem zde je, že hudba, která se v Československu hrála v odlehklých venkovských sálech před desítkami posluchačů v rámci druhé generace undergroundu od poloviny osmdesátých let, zněla v Polsku už od roku 1980 pro tisíce návštěvníků jarocinských koncertů, a dokonce i ve speciální hitparádě oficiální rozhlasové stanice Třetí program. Komunistická vládnoucí oligarchie, která byla pod tlakem odborového hnutí Solidarita a příklonu podstatné části Poláků k římskokatolické církvi, neměla už dostatek sil a prostředků k tomu, aby použila represivní mašinerii i k potření nezávislé hudební scény, a ta začala vzkvétat, až se stala nekontrolovatelnou. Dodejme, že zatímco polským komunistům nedávala Solidarita vydechnout, jejich českým soudruhům, mnohem úspěšnějším při zakazování koncertů a perzekuci nezávislé vlasaté a punkové generace, koncem osmdesátých let dech došel také. V této době už nebyli schopni pacifikovat stále vzrůstající vlnu „hospodských“ koncertů, na nichž znělo v českém undergroundu mimo svazácký Rockfest i klubovou alternativní scénu určitě několik desítek zcela nezávislých hudebních skupin. Závěrem nelze než opakovat, že skvělý film *Beats of Freedom* má co říci všem milovníkům nekonformní hudby, historikům i sociologům.

Nowa Huta – boj o kříž a boj o člověka

Film *Město bez Boha* režisérů Grzegorze Eberhardta a Jacka Petryckého představuje v unikátních dobových záběrech a v rozhovorech s pamětníky část historie krakowské čtvrti Nowa Huta, vybudované v letech 1949–1951. Komunistická Nowa Huta se měla stát výstavním artiklem polského pokrokového režimu a příkladem úspěchů nového socialistického člověka. V projektu tohoto příměstského průmyslového konglomerátu (v roce 1954 byla uvedena do provozu Ocelárna V. I. Lenina) nezbylo v souznění s původním plánem jeho ideových tvůrců místo pro kostel. Oproti záměru komunistů vybudovat město bez Boha a bez vlivu církve se však Nowa Huta stala symbolem boje za náboženskou svobodu. Jejím obyvatelům se v roce 1956 podařilo prosadit stavbu kostela a v roce 1957 byl na místě vybraném pro stavbu vztyčen symbolický dřevěný kříž. V roce 1960 se státní bezpečnost pokusila zorganizovat jeho odstranění, ale stovky místních obyvatel vyšly do ulic a po krvavém střetnutí s policejními složkami kříž proti buldozerům a policejním patrolám uhájili. Během následné stavby kostela přijížděl do Nowe Huty i tehdejší arcibiskup Karol Wojtyła a sloužil mše pod širým nebem poblíž staveniště. Když byl v roce 1977 kostel pojmenovaný Archa Páně

dokončen, Wojtyła ho přijel vysvětit. V roce 1979 už jako papež Jan Pavel II. přijel do Polska, ale nebylo mu umožněno Nowu Hutu osobně navštívit. Při jedné z bohoslužeb v nedaleké Mogile však obyvatele Nowe Huty oslovil a prohlásil, že jejich město budoval v duchu s nimi na základech Kristova kříže. Velká část ze sedmdesáti tisíc zaměstnanců Ocelárny V. I. Lenina v Nowe Hute se v roce 1980 připojila k odborovému hnutí Solidarita a centrem místních aktivit se stala Archa Páně. Po vyhlášení výjimečného stavu došlo v roce 1982 v ulicích Nowe Huty k rozsáhlým nepokojům a střetům obyvatel se státními bezpečnostními složkami. Na dochovaných záběrech amatérského fimaře, které byly tajně pořízeny z oken soukromého bytu, jsou zachyceny pouliční boje i hasičské vozy kropící (značující či zstrašující) demonstranty různě obarevenými přívaly vody. Pamětníci ve filmu vzpomínají na to, jak policisté používali v ulicích slzný plyn, a jeden z opozičních fotografů vypráví, jak byl zraněn ostrou střelbou. V roce 1986 se boje v ulicích opakovaly a některé situace jsou ve filmu rovněž zdokumentovány amatérskými záběry i se současným komentářem jejich autora. V závěru této anotace by pro navození pocitu šťastného konce mohla být využita informace, že po pádu komunismu byly ulice V. I. Lenina a Kubánské revoluce přejmenovány na ulice Władysława Anderse a Jana Pavla II. a že centrální náměstí Nowe Huty nese jméno Ronalda Reagana. Jednalo by se však pouze o zdánlivý happy-end, protože v besedě konané po filmu prozradil režisér Petrycki, že dnešní dvousettisícová Nowa Huta má sice už 17 kostelů, ale jejím centrem je spíše velké zábavní centrum – skanzen vybudovaný v části někdejší ocelárny, jejíž provoz se nevyplácel, a tak byla rozdělena. Zábavní komplex, kde se zejména pro západní turisty pořádají akce jako „jízdy trabantem“ nebo „dělnické pití vodky“, vlastní jakási indická firma. Na dotaz, zda by nebylo na místě natočit pokračování emotivního dokumentu *Město bez Boha*, jeho režisér odpověděl, že to už natočila jedna z jeho studentek pod názvem *Polská lidová republika Deluxe*.

Plukovník Fieldorf, plukovník Píka a ti další

Poválečné drama režiséra Ryszarda Bugajského *Generál Nil*, přibližuje poslední, tragickou etapu života významného představitele polského protinacistického odboje ve druhé světové válce plukovníka Augusta Emila Fieldorfa (nar. 1895), známého pod krycím jménem „Generál Nil“, který byl v roce 1953 popraven polskými komunisty. Před začátkem promítání připomněl polský velvyslanec Jan Pastwa podobnost osudů hlavní postavy filmu a československého generála Heliodora Píky. V poválečném Polsku všichni včetně komunistů věděli, že Fieldorf byl jako zástupce velitele polské podzemní Armiji krajowe neboli Zemské armády a velitel jejího úderného diverzního ústředí (Kedyw) jednou z klíčových postav polského protinacistického odboje. Komunisté se dozvěděli i to, že po skončení války už nechtěl dál bojovat proti jejich okupační moci a že odmítl nabídku podílet se na obnoveném partyzánském odboji i k odchodu do exilu. Přesto tento představitel polského vzdoru proti nacismu nebyl ušetřen ani poté, co vyšlo najevo, že v důsledku pro něho nešťastných okolností byl odveden do Sovětském svazu a internován jako zločinec. Na sklonku války byl Fieldorf během „osvobozování“ Polska náhodně zadržen sovětskými vojáky, když u něho při jedné z veřejných kontrol byla nalezena větší částka peněz. Prokázal se falešnými

dokumenty a nepřiznal, že je ve skutečnosti vysokým velitelem protinacistické (zároveň i protikomunistické) Zemské armády. Nezbyvalo mu než podstoupit absurdní trest vyměřený pro něho jako pro překupníka ve vyhnanství v sovětském koncentračním táboře, odkud se vrátil až po dvou a půl letech. Po svém návratu ze Sovětského svazu chtěl už jen pracovat jako truhlář a žít skromně v ústraní se svojí rodinou. Tato „výsada“ mu však nebyla dopřána a na základě sovětského doporučení byl jako potenciálně nebezpečný zlikvidován pomocí zinscenovaného soudního procesu. Po příjezdu ze sovětského gulagu Fieldorf prozíravě nevěřil ve válku Západu s komunisty, a tudíž ani ve smysl partyzánských příprav na tuto válku. Osudným se mu však stalo rozhodnutí odmítnout odchod do exilu v mylné představě, že ho komunisté nechají žít skromný život v ústraní. Když v roce 1948 vystoupil z ilegality, bylo na nejvyšších místech pod sovětským vlivem rozhodnuto o jeho fyzické likvidaci. Ve filmovém zpracování zdůvodňuje jeho odstranění jeden ze sovětských představitelů „pokroku“ tím, že hydře se musí odsekávat hlavy, jinak začne sílit. Na námitku, že vykonstruované zradě válečného hrdiny nikdo neuvěří, odpovídá goebelsovským argumentem, že čím větší nesmysl se vyhlásí, tím spíše tomu lidé uvěří... Fieldorf byl nejprve sledován, poté na něho byl nasazen provokatér, ale i přesto, že jeho odmítnutím prokázal svůj úmysl žít v ústraní, byl zatčen a nucen k přiznání smyšlených obvinění. Zločinný průběh Fieldorfova „usvědčení“, zakomponovaný do děje jako expresivní svědectví o neuvěřitelné době, je výraznou částí filmu – od vazebního „vyšetřování“, během něhož byl mučením neúspěšně nucen k přiznání, přes zobrazení soudců jakožto pouhých výkonných politických úředníků, až k fraškovitému procesu s falešnými zmučenými svědky, z nichž jeden byl dokonce k soudu přinesen na nosítkách. Poté, co byl odsouzen k trestu smrti, odmítl Fieldorf nabídku tajné policie ke změně rozsudku a brzkému propuštění pod podmínkou spolupráce v roli provokatéra. Před popravou se ocitl v cele s mnoha spoluvězni včetně svých dřívějších spolubojovníků ze Zemské armády i protivníků z řad nacistických důstojníků. August Emil Fieldorf byl popraven 24. 2. 1953, necelý měsíc před svými osmapadesátými narozeninami – místo, kam byly uloženy jeho ostatky, není dodnes známo. Společně s dramatem Andrzeje Wajdy *Katyně* (2007) patří i *Generál Nil* k dílům současné filmové tvorby, která přinášejí silnou výpověď o době, na kterou by se nemělo zapomínat.

Přehledka vítězů zadostiučiněním poražených

Film režisérů Grzegorze Brauna a Roberta Kaczmareka *Přehledka vítězů* odhaluje Stalinův plán na ovládnutí Evropy a dlouho zamlčované souvislosti začátku druhé světové války. *Není pochyb o tom, že druhou světovou válku rozpoutal Stalin, bez jeho zásahů do evropské politiky, bez paktu Ribbentrop-Molotov by tato válka nevy pukla. Pokud chceme hledat víníka evropské tragédie, Stalin by měl sedět na lavici obžalovaných ne s Hitlerem, ale před Hitlerem jako hlavní obžalovaný.* Tak shrnuje v závěru filmu jeho obsah nedávno zemřelý, mnohými oblíbený a podle jiných kontroverzní polský historik Pavel Wiczorkiewicz, profesor Varšavské univerzity. Neméně zpochybňovaný a zároveň uznávaný ruský historik, bývalý důstojník sovětské zpravodajské služby KGB žijící ve Velké Británii, Vladimir B. Rezun, publikující pod pseudonymem Viktor Suvorov,

pak k tomuto tvrzení dodává, že události spojené s rozpoutáním druhé světové války byly naplánovány v Moskvě a tímto plánem byl poté celý svět manipulován.

Teze o Stalinových válečných plánech a zločinech režiséři G. Braun a R. Kaczmarek úspěšně dokládají na pozadí zdokumentování nacisticko-komunistického spojení z roku 1939, jehož důsledkem byla dvojitá okupace Polska. Jejich film *Přeblička vítězů*, zaměřený na okolnosti začátku druhé světové války, je sestaven z dochovaných dobových záběrů, vzpomínkových komentářů pamětníků, odborných komentářů polských historiků a ruského historika V. Suvorova. Dokumentuje společný postup dvou zločinných totalitních států při přepadení Polska v září 1939, kdy ze západu zaútočilo nacistické Německo a z východu komunistický Sovětský svaz, a současně společnou vojenskou přehlídku obou okupačních armád v Brestu Litevském 18. 9. 1939 jakožto ústřední motiv filmu. Zároveň prostřednictvím komentářů fundovaných historiků podrobně analyzuje zákeřnou a úspěšnou politiku sovětského vůdce Josifa V. Stalina, která přinesla katastrofu Polákům i celé Evropě. Na několika příkladech je v ději jasně poukazáno také na selhání západních evropských velmocí Velké Británie a Francie, které zřetelně vyplývá i z celkového vyznění filmu.

Na začátku filmu představuje historik V. Suvorov symboliku státního znaku Sovětského svazu, na kterém je zobrazena silueta zeměkoule bez vyznačení státních hranic, kterou překrývají komunistické symboly srp a kladivo. Dodává, že této symbolice sovětského státního znaku byla, jakožto svému stálému nejvyššímu cíli, podřízena veškerá sovětská zahraniční politika od konce první světové války. Na řečnickou otázku, kdy vlastně začala druhá světová válka, odpovídá, že již krátce po skončení té první dal Vladimir I. Lenin příkaz Rudé armádě, aby přes Lotyšsko, Estonsko a Litvu zahájila pochod na Berlín, a cituje slova velitele Rudé armády Michaila Tuchačevského ze 14. 5. 1920: *Na Západě se rozhoduje o osudech celosvětové revoluce. Přes mrtvé Polsko vede cesta k celosvětovému požáru. Běžte a v krvi rozdraccenné polské armády utopte polský národ. Na Vilno, Minsk, Varšavu, marš!* Tehdy však byla sovětská armáda v Polsku odrazena, a tak byla nucena čekat na další příležitost.

Na to, jak byla tato nová příležitost systematicky připravována, je zaměřena další část dokumentu. Sovětský vůdce Josif V. Stalin v meziválečném období nehledě na výsledky versailleských ujednání obrátil svůj zájem na Německo. Nabídl mu vedle uzavření hospodářských dohod také tajný výcvik letců a tankistů v odlehlých výcvikových prostorách Rudé armády v Kazani. Zde byl tehdy vyškolen i budoucí velitel německé armády okupující Brest Litevský generál Heinz Guderian. Když se v Německu objevil národní socialismus, největšími nepřáteli nacistů v boji o voliče byli komunisté. Politika těchto dvou politických stran byla podobná, zaměřovala svá hesla na dělníky a rolníky. Nacisté vyhráli v roce 1932 volby, neměli však větší procentní zisk než blok sociálních demokratů a komunistů, ale Stalin vydal komunistům pokyn zaměřit se proti sociálním demokratům a tento protinacistický blok rozdělil. Hitler tak mohl vytvořit vládu.

Prizvání historikové dále komentují dokumentární záběry dalších událostí. Během občanské války ve Španělsku se Sovětský svaz postavil na opačnou stranu než nacistické Německo a tak se po období vojenské spolupráce a politické podpory Stalin dostal do nepřímého konfliktu s Hitlerem. Stalin ve snaze o vývoz bolševické revoluce

na Západ financoval mezinárodní pomoc španělské republikánské vládě a vyzýval komunisty z celého světa, aby přijížděli válčit s fašismem. Španělské občanské války se v řadách Sověty organizovaných jednotek zúčastnil i generál Semjon Krivošejn, budoucí velitel sovětské armády okupující Brest Litevský. Když Stalin pochopil, že s vývozem revoluce skrze Španělsko neuspěje, soustředil se počátkem roku 1939 na situaci kolem Polska. Na tento stát již byl zaměřen také Hitler.

Polsko mělo se Sovětským svazem i s Německem smlouvu o neútočení, ale odmítlo akceptovat Hitlerův zájem o získání přístavu Gdaňsk i průchod německé armády jeho územím v případném tažení do Ruska. Stalin vedl tajné rozhovory s Německem a napůl otevřené rozhovory s Velkou Británií a Francií, v nichž dal najevo, že mu jde o východní část Polska, část Rumunska a pobaltské republiky, resp. o jejich ochranu před Německem. Západní velmoci podle jeho očekávání nebyly ochotny jeho požadavky akceptovat. V dubnu a květnu 1939 Polsko získalo garanční dohody s Velkou Británií a Francií o vzájemné vojenské podpoře v případě napadení. Polsko však odmítalo průchod sovětské armády přes jeho území, podmiňující uzavření smlouvy mezi Sovětským svazem, Velkou Británií a Francií. K otevřené spolupráci byly nyní připraveny dvě totalitní říše.

Dne 22. 8. 1939 přiletěl do Moskvy německý ministr zahraničí Joachim von Ribbentrop a 23. 8. 1939 byla podepsána sovětsko-německá smlouva o neútočení s tajným protokolem o teritoriálním vlivu, kde bylo mezi oba státy rozděleno území Polska přibližně podle linií řek Narev, Visla a San. Otázka zachování nezávislého polského státu měla být řešena později cestou vzájemného porozumění mezi Německem a Sovětským svazem, Stalinovy výše uvedené teritoriální požadavky byly v přiloženém tajném protokolu respektovány. Historik V. Suvorov ve filmu ukazuje kopii mapy rozdělující Polsko, jež byla součástí smlouvy, a konstatuje, že ze samé radosti rozmáchnutý Stalinův podpis na této mapě měří 58 cm, což je téměř důvodem pro zápis do knihy rekordů.

Následují dochované filmové záznamy z proslovů polského ministra zahraničí Jozefa Becka a velitele armády maršálka Edwarda Śmigly-Rydzze. Beck v květnu 1939 prohlásil: *Mír je cenná a žádaná věc, naše generace zkrvavená ve válkách si určitě období míru zaslouží. Ale mír má svou cenu, vysokou, ale měřitelnou. My v Polsku neznáme pojem mír za každou cenu. Je pouze jediná věc v životě lidí, národů a států, která má nevyčíslitelnou cenu: čest!* Śmigly-Rydz z ve svém srpnovém projevu řekl: *Na násili je třeba odpovědět násilím. Proto je třeba mít vojáky, kteří umí bojovat a umírat za vlast. Němec od nás nedostane nic.* Polští historikové na tomto místě uvádějí, že polské politické a vojenské velení jednak spoléhalo, že západní Spojenci dodrží své smlouvy, a jednak podcenilo Stalina a neočekávalo, že poruší vzájemnou smlouvu o neútočení.

Stalin byl průběžně dobře informován, protože důvěrníkem polského prezidenta Ignacy Moścického, spoluutvářejícím polskou zahraniční politiku, byl sovětský agent podplukovník Tadeusz Kobylański. Podle historika V. Suvorova bylo skutečným plánem Stalina vyvolání války na Západě v souladu s jeho slovy z roku 1927: *Ať se kapitalisté koušou jako psi a potom my přijdeme jako osvoboditelé, nejdůležitější je to udělat tak, aby se mezi sebou pokousali.* Podle Suvorovova názoru byl Hitler onen zlý pes, kterého Stalin vychoval a pustil ze řetězu. Suvorov míní, že válku ve skutečnosti vyvolal

Sovětský svaz, protože Hitler při přepadení Polska vůbec nevěděl, že právě zahajuje světový konflikt, zatímco vyvolat jej bylo Stalinovým dávným cílem. Když Velká Británie a Francie vypověděly Německu válku, měl Hitler ze vzniklé situace obavy, protože Německo nebylo tehdy ještě na světovou válku připraveno. Bez Stalina Hitler nemohl začít.

Z tajného referátu Stalina ke spolupracovníkům 19. 8. 1939 film uvádí: Pokud podepíšeme pakt o neútočení s Německem, napadnou Němci Polsko a vstup Francie a Velké Británie do války bude jistý. Západní Evropa projde velkými otrěsy. Za těchto podmínek budeme mít šanci zůstat stranou a potom do války výhodně vstoupit. Zkušenosti posledních dvaceti let ukazují, že v době míru není v Evropě možná existence komunistického hnutí natolik silného, aby bolševická strana mohla přezít vládu. Diktatura je možná pouze jako výsledek velké války. První výhodou bude zničení Polska. Budeme vyčkávat, až přijde náš čas. Sovětský svaz bude Němcům pomáhat. Je v zájmu pracujících mas, aby vpukla válka mezi německou říší a kapitalistickým blokem. Je třeba učinit vše, aby tato válka trvala co nejdéle. A až se všichni zničí, my potom přijdeme jako zachránci.

Analytické takticko-diplomatické úvahy historiků poté přerušují emotivní vzpomínky pamětníků německého útoku, kteří vypoovídají o realitě bojů, náletů a hrůzných důsledků pro civilní obyvatelstvo po německém útoku. Stalin s vpádem do Polska otálel a čekal, zda Velká Británie a Francie zahájí předpokládanou „imperialistickou válku“ a půjdou na pomoc Polsku. Když válku skutečně vyhlásily, Německo bylo zaskočeno a žádalo už 3. 9. 1939, aby Rudá armáda vstoupila do Polska, ale Stalin vzkázal, že Sovětský svaz není ještě připraven, a zůstal neutrální, aby tak zvýraznil svůj odstup od „imperialistického konfliktu“. U západních velmocí ovšem zůstalo ohledně pomoci Polsku jen u proklamací, protože ještě potřebovaly čas na válečné přípravy. Ten se rozhodly na společném jednání 12. 9. 1939 získat na úkor bojujícího Polska.

Podle historika P. Wiczorkiewiczze se ještě 16. 9. 1939 zdálo, že Polsko by mohlo dále vzdorovat. Zatímco německá armáda začínala mít potíže se zásobováním, polská armáda disponovala mobilizačními zásobami ve východních oblastech země. Poláci však nebyli informováni o tom, že Západ do války prozatím nevstoupí, zatímco Stalin se o tom dozvěděl prostřednictvím svých agentů u francouzské vlády. A tehdy Polsko očekávající, že armády Francie a Velké Británie budou atakovat Německo ze západu, bylo 17. 9. 1939 samo napadeno Sovětským svazem z východu. Rudá armáda zaútočila s ještě větší silou než německá, jednalo se o 470 000 vojáků, 5000 tanků a 3000 letadel. Historik V. Suvorov poukazuje na to, že sovětské tanky byly kupodivu konstruovány pro rychlou jízdu po dálnicích, přičemž v Sovětském svazu žádné dálnice nebyly, a konstatuje, že to byly tanky vyrobené cíleně pro dobývání Evropy.

Samotný útok byl zdůvodněn nótou sovětské vlády, v níž stálo, že Polsko fakticky přestává existovat, a proto Rudá armáda překročí hranice, aby před potenciálním ohrožením vzala pod ochranu jmění a obyvatele západní Ukrajiny a západního Běloruska. Podle historika Janusze Odziemkowského Západ chvíli překvapeně mlčel a pak ústy svých politiků posvětil Stalinovo rozhodnutí. Načež hlavní velitel polské armády maršálek E. Śmigły-Rydz vydal z hlediska politického i vojenského nešťastný

rozkaz s Rudou armádou neválčit. Tento rozkaz ze 17. 9. 1939 nařizoval celkové stažení armády nejkratšími cestami do Rumunska a Maďarska, s bolševiky neválčit, pouze při útoku z jejich strany nebo při pokusu o odzbrojení oddílů. Na otázku, proč E. Śmigły-Rydz tento špatný rozkaz vydal, odpovídá historik P. Wiczorkiewicz, že to bylo pod nátlakem Velké Británie a Francie, kterým velmi záleželo na míru se Sovětským svazem.

Zde opět vstupují na scénu polští pamětníci a hovoří tentokrát o vpádu sovětských bolševiků, kteří s nikým nemluvili bez namířené zbraně, ať to byl muž, žena, dítě či stařec. Po setkání s polskou armádou v upravených elegantních uniformách bylo vzezření rudoarmějců šokující, byli otrhaní, špinaví, v dlouhých kabátech až po kotníky, pušky měli na šňůrkách, ale všechny děsila početnost tohoto vojska. Když Sověti obsadili Brest Litevský, začali rozdělovat polské vojáky a policisty na jednu stranu a civilisty na druhou stranu. Stávaly se případy, že dali do řady 15–20 lidí a zastřelili je. Podle historika P. Wiczorkiewicze to byla válka bestiální, brutální s vojenskými zločiny, kterých v roce 1939 Sověti spáchali víc než Němci. Dochovala se také mnohá polská i sovětská hlášení o tom, že někteří vojáci Rudé armády přebíhali na polskou stranu, kde žádali, aby mohli válčit proti rudým v polských řadách.

Pro polskou armádu bylo jedním z klíčových bodů obrany uhájení Brestu Litevského. Když německá armáda dorazila až k tomuto týlovému zásobovacímu centru, došlo k těžkým bojům. Polákům pod velením generála Konstantyna Pilsowského se dočasně dařilo vzdorovat německé přesile, jíž velel generál Heinz Guderian. Avšak 17. 9. 1939 Brest podlehl a den poté se tam německá armáda setkala s armádou sovětskou, jíž velel generál Semjon Krivošejn. Film dále prezentuje dochované záběry, na nichž se němečtí a sovětské vojáky vítají vojenskými pozdravy a stisky rukou. O společném setkání a převzetí Brestu Rusy se ve svých memoárech zmínili oba velící generálové. Krivošejn napsal, že Guderian tehdy pěl ódy na sovětský ekonomický růst a odvolával se na starou přízeň, která spojuje dva blízké sousedy Rusko a Německo. *A dále: Moji přivítací řeč jsem připravil podobně, ale chválil jsem hlavně úspěchy jeho armády při operacích v Rakousku a Polsku.*

Po krátkých jednáních byla vyznačena demarkační linie a okupanti se dohodli na uspořádání slavnostního defilé obou vojsk, jež mělo manifestovat společné vítězství. Přehlídka byla uskutečněna 22. 9. 1939 na ulici Lublinské, později přejmenované na Leninovu, na níž dodnes stojí socha V. I. Lenina (Brest je v současnosti součástí Běloruska). Tato přehlídka vítězných okupantů je unikátně zachycena na filmových záběrech a pro mnoho lidí po léta vystavovaných komunistické propagandě bude jistě i dvacet let po pádu komunismu překvapením pohled na Guderiana a Krivošejna, společně salutující projíždějícím vojenským vozům, dělům, tankům a desítkám přelétávajících letadel. Na filmových záběrech jsou zachyceni němečtí a sovětské vojáky, jak si znovu tisknou ruce a pózuji pro historické snímky. Podle Krivošejnových pamětí oba generálové v euforii při přeletu letadel vykřikovali chválu na stroje svých armád. Během přehlídky byla spuštěna německá a vztyčena sovětská vlajka na znamení předání území podle původní dohody.

Sovětský lidový komisař pro zahraničí Vjačeslav Molotov na schůzce sovětského politického vedení 31. 10. 1939 prohlásil: *Stačil pouze krátký úder proti Polsku nejdříve*

německé a pak sovětské armády, aby z toho bastarda Versaillské smlouvy nic nezůstalo. Válka mezi Německem a anglo-francouzským blokem je teprve ve svém prvním stádiu a náležitě se nerozvinula, je ale naprosto jasné, že taková válka musí způsobit zásadní změny v situaci Evropy. Svědectví pamětníků dokládají, jaké změny přinesla již okupace Polska například pro obyvatele Brestu Litevského. Pro dříve příjemné a dobře zásobené město s mnoha obchody a solidní životní úrovní obyvatel se po vstupu Rudé armády vše změnilo. Sověti nejdříve vykoupili veškeré zboží, až byly obchody úplně prázdné a tvořily se fronty i na kousek chleba. Slibovali, že vše zase bude k dostání, že potraviny a zboží začnou postupně dovážet. Sovětští vojáci byli indoktrinováni propagandou a věřili, že před jejich příchodem lidé v Brestu neměli sůl a museli vymývat bečky na slanečky, aby ji získali, věřili také, že v Brestu neznali cukr, a tak na schůzích vysvětlovali, jak cukr chutná. Brzy začali odvážet nejprve rodiny důstojníků a policistů, potom i obchodníky, úředníky a inteligenci včetně žen a dětí. Nahnali vybrané obyvatele Brestu do vagonů na uhlí a odváželi je do vyhnanství.

Spojenectví Moskvy a Berlína vedlo v průběhu několika let k vyvraždění více než poloviny polských elit. Oba velitelé okupačních armád H. Guderian i S. Krivošejn přežili válku, publikovali své vzpomínky a zemřeli přirozenou smrtí v letech 1954 a 1978. Velitel obrany Brestu K. Pilsowski však žádné vzpomínky publikovat nestačil, jeho jméno se objevilo na seznamu zajatých polských důstojníků zavražděných Sověty v Katyni. Historik J. Odziemkowski dobovou situací komentuje: *V Brestu si podali ruce dva zločinné totalitní režimy. Cesta, která vedla ke společné přehliídce v Brestu Litevském, nebyla až tak nelogická, jak by se některým mohlo zdát. Obě země se cítili poškozené první světovou válkou a oběma se zdála existence Polska jako něco nepatřičného. Hitler měl červenou vlajku, Stalin měl červenou vlajku, oba vyznávali socialismus, jeden měl čtyřletý hospodářský plán a druhý pětiletý, ale jeden z nich byl Západem proklet a druhý povýšen na spojence. Soublas Západu s tím, co se stalo v roce 1939, prakticky otevřel Sovětskému svazu cestu na západ. Stalin později využíval moc, kterou získal 17. 9. 1939.*

Za zločiny sovětského komunismu, jehož dobytá politika byla formálně ukončena až v roce 1988, však není odpovědný jen Istivý krutovládce Stalin, ale i jeho spolupracovníci a následovníci, jakož i tisíce ochotných šířitelů komunistické setby a vykonavatelů loupeží a ukrutností. V závěrečné pasáži filmu ukazuje historik V. Suvorov fotografii Stalinova následovníka Nikity S. Chruščova z 29. 9. 1939 jako člena vojenské rady ukrajinského frontu. K této fotografii se mu podařilo nalézt i dokument se zápisem toho, co tehdy rozesmátý Chruščov u hraniční řeky San říkal: *At Němci páchají zločiny, at celý svět ví, že jsou to zločinci, a potom přijdeme my jako zachránci...* Před závěrečné titulky umístili režiséri text následujících citátů. Vladimir Putin: *Veškeré pokusy o přepsání dějin, pokusy postavit do jedné řady oběti a katy, osvoboditele a okupanty jsou nemorální a nelze je akceptovat.* George Orwell: *Kdo ovládá minulost, ovládá budoucnost.*

Sovětská agrese do Polska na samém počátku druhé světové války byla v komunistických státech včetně Československa přirozeně tabuizována, je ale pozoruhodné, že ani západní historiografie se rozkrytím počátku druhé světové války z tohoto hlediska příliš nezabývala. Sovětský svaz byl válečný a politický spojenec, a proto také bylo pro západní politické kruhy „nepřipustné“ adekvátně reagovat na jeden z důsledků

okupace Polska – masovou vraždu polských důstojníků v Katyni. A to nejen v době druhé světové války, ale i po německé kapitulaci, zatímco poválečné obětování Polska komunismu na oltář dobrých vztahů se Stalinem bylo akceptováno. Podrobné informace o sovětské invazi do Polska je možné nalézt v knize britského historika Davida G. Williamsona *Zrazené Polsko. Nacistická a sovětská invaze v roce 1939* (Jota, Brno 2010) nebo ve fundované studii českého historika Václava Vebera „Pakt. Sovětsko-nacistická jednání v prvních týdnech druhé světové války“ (*Paměť a dějiny*, 2009/3, s. 5–15). Milníky polské moderní historie se zabývá kniha maďarského historika Istvána Kovácsa *Pilsudski...Katyň...Solidarita... Klíčové pojmy polských dějin 20. století*. (Barrister a Principal, Brno 2010).

O vztazích a postojích Západu k Sovětskému svazu symbolicky vypovídají ambivalentní názorová stanoviska prací západních historiků zabývajících se studenou válkou mezi Západem a Východem v letech 1947–1989. Část západní politické, akademické a žurnalistické elity odmítala už v meziválečném období a během druhé světové války, a odmítá dokonce i dnes, brát v úvahu skutečnou podstatu sovětského komunistického režimu, ač o ní podali jasné svědectví sami sovětsští ideologové ve svých marxisticko-leninských studijních a propagandistických materiálech, jakož i sovětsští političtí představitelé ve své politické praxi. Vstřícnost západních velmocí k Sovětskému svazu nebyla motivována jen vítězstvím nad nacistickým Německem, na Západě existovaly silné prosovětské tendence, působící jak před vzestupem Hitlera, tak i po jeho pádu. O některých aspektech této zarážející skutečnosti je možné se dočíst v nedávno vydané knize rakouského politologa Erika von Kuehnelt-Leddihna *Levicové smýšlení. Od de Sada a Marxe k Hitlerovi a Pol Potovi*. (Woleters Kluwer a Cevro Institut, Praha 2010).

◆ Jan Cholínský